

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И НЕГОВОТО ОПАЗВАНЕ, СОЦИАЛИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ: КАКВО БИ МОГЛО ДА СЕ НАПРАВИ?

Иван Кабаков, Милена Колева-Звънчарова

В изследването „Законодателство и професионално развитие в областта на културното наследство. Историческа реконструкция и актуално състояние в Република България“ изследователския екип си постави за цел да идентифицира и анализира дефицитите и проблемите с професионалната подготовка и развитие на специалистите в областта на културното наследство чрез проучване на действащото законодателство в неговата историческа дълбочина, както и на бакалавърски и магистърски програми в СУ „Св. Климент Охридски“ и електронни ресурси в коментиранията област. Осъществена е и теренна изследователска работата по отношение на държавната и общинските администрации на културата, музеите, библиотеките и архивите. Предприетите изследвания потвърдиха работната хипотеза, че много често потребностите на практиката надскачат актуалните възможности на формалните образователни степени, поради което изискват изработването и използването на нови и разнообразни форми на професионална подготовка, но също така предполагат и промени в законодателството с оглед на устойчивото регулиране на коментиранията обществени отношения.

Прегледът и анализът на историческото развитие и актуалното състояние на законодателството в областта на културното наследство по отношение на професионалната подготовка и развитие, извършени в рамките на настоящото изследване, дават възможност да бъдат открити дефицитите и проблемите, които се отличават с продължителност на тяхното проявление във времето и пространството. Част от тях могат да бъдат обособени като общи за сектора (или характерни за повече от един от неговите сегменти), докато други са тясно специфични и могат да бъдат отнесени по-скоро до конкретен вид културно наследство, институция пазител и дори дейност или професия. Тук няма да бъдат разглеждани възможните причини за тези проблеми и дефицити; целта е по-скоро към тях да бъде насочено необходимото внимание, което да послужи за начало на сериозен дебат и структуриране на практически приложими мерки за тяхното възможно преодоляване.

Необходимо е обаче да се разграничат дефицитите от проблемите въпреки тяхното много често съвместно действие в практиката, както и ревер-

сивното превръщане на дефицита в проблем и обратното, когато не бъдат предприети навременни и адекватни на ситуацията управленски решения. Дефицитът е отсъствие, което би могло да се превърне в проблем на опазването, социализацията и/или управлението на културното наследство, когато не се предприемат релевантни действия. За разлика от него проблемът е наличност, която трябва да се отстрани и до която в повечето случаи се стига вследствие на професионална некомпетентност. Ако обаче тази практика е трайно установена във времето и се разширява по отношение на останалите дейности и сегменти, би се стигнало (например) до дефицит на управление. Иначе казано, управляемата променлива, която е подвластна на инструментите на управлението, каквито са законодателството или финансирането, позволявайки ни да насочваме процеса с оглед на постигането на поставените цели, се превръща в неуправляема променлива, каквато всяко добро управление трябва да избягва или да минимализира, за да не се стига до констатацията, че не изпълнява своето предназначение.

Без да са представени изчерпателно или подредени по значимост от гледна точка на последиците, открити в хода на изследването и характерни за областта на културното наследство, като цяло дефицитите и проблемите могат да бъдат обобщени, както следва:

- До този момент все още **не е изградено трайно и благоприятно обществено отношение** към (онаследените) културни ценности (за историческите корени на това явление вж. Попнеделев и екин). Това води най-малкото до липсата на решаваща критична маса от прояви на обществена чувствителност спрямо случаите на посегателство върху културни ценности (каквито примери, особено по отношение на архитектурните културни ценности, съвременността ни предоставя в изобилие – запалените тютюневи складове в Пловдив, „спасеният“ от благотелен мост на Колю Фичето в Габрово, съзнателно изложението на разруха емблематични сгради в София като Захарна фабрика и т.н.). На такъв фон трудно може да се очакват качествено оценностяване на културното наследство и осмисляне на неговия социален и икономически потенциал за обществено развитие.
- **Не е изработена устойчива национална стратегия**, която да създаде необходимата правна инфраструктура от закони и подзаконовни нормативни актове, регламентиращи системата на опазване на културното наследство и нейните елементи (в съвкупност и поотделно) (Попнеделев и екин; Кабаков). Липсата на дългосрочна перспектива на политическо равнище позволява всяко ново правителство да предприема мерки „на парче“, често продукувани от конюнктурата на деня, повлияни от лобистки интереси, или да започва „реформи“

отначало, които обикновено не са в услуга на приемствеността и устойчивото развитие.

- **Не е изградена система за създаване, съхраняване и наградяване на организационен опит и експертност**, която да обслужва както необходимите политики, така и функциите на институциите на паметта (Попнеделев и екип). Отсъствието на такава система прави на практика неосъществимо свързването на минало и бъдеще в настоящето на културното наследство, както и приемствеността на знания и умения от поколение на поколение. Историческата дълбочина на този дефицит е тревожно явление, особено ако се приеме, че очертава непреодолима (по някакви причини) тенденция. В пряка връзка е и липсата на фокусирана подготовка на специалисти, както и значителното „текучество“ поради ниско остойностения труд в областта на културното наследство.
- Редица дефицити бележат правната уредба на сектора – не е приета **обща дефиниция за материално културно наследство** (като вместо това се изброяват конкретни обекти и наследства); използваната терминология не е добре „стикована“ и последователно приложена; не е правно уредена оценката на въздействието в областта на културното наследство; социализацията като основна дейност засега няма легална дефиниция в действащото законодателство на Република България (Кабаков). Всичко това като цяло характеризира правната инфраструктура на културното наследство като противоречива и несинхронизирана (Кабаков), което от своя страна лишава осъществяваните дейности в коментираната област от необходимата и очаквана ефективност.
- Непрекъснатият (в исторически план – Попнеделев и екип) **недостиг на средства** за опазване на културното наследство също е сред устойчивите характеристики. С други думи, секторът остава недофинансиран, поради което, каквито и да са заложените в него цели, съществува висок риск да останат неизпълнени.
- Налице е и **видимо изоставане** от актуалните европейски тенденции на опазване и представяне на културно наследство, при работата с публики, въвеждането на интерактивни експозиции, употребата на нови технологии за показване на колекциите (Попнеделев и екип). Ако този аспект се проектира в контекста на така търсеното разкриване на икономическия потенциал на културното наследство, то сме изправени пред ситуация, в която представянето на родните културни ценности се оказва до голяма степен неконкурентоспособно.

Извършеното документално проучване, както и резултатите от проведената анкета позволяват освен общовалидните за сектора дефицити и проблеми да се очертаят и такива, които са в пряка връзка с всяка една от основните дейности в областта на културното наследство: опазване, социализация и управление. Анализът по отношение на **опазването** на културното наследство показва, че:

- Дори в музеите често пъти **няма специалисти**, които да наблюдават и следят за опазване на недвижимото културно наследство, макар значителна част от тези институции да са настанени в паметници на културата (Димитрова). Този проблем като че ли рядко излиза на повърхността, може би поради своя парадоксален характер, а и защото обектът на опазване на музеите е различен от сградния им фонд, чието опазване на свой ред попада в разпореждането на друга институция.
- **Износът на културни ценности** засега не е напълно регламентиран по отношение на всичките им видове (Попнеделев и екип) – ако износът на предмети с археологическа и нумизматична стойност например е ограничен и контролиран, то далеч не е така по отношение на предмети с етнографска стойност, които с лекота „пътуват“ като лични вещи.
- Този проблем е свързан и с **недостатъчния (или неефективния) контрол** върху процеса на регистриране на движими културни ценности, съхранявани в музеи, библиотеки и архиви (Попнеделев и екип), което на практика води до непълен достъп до културно наследство от страна на широк кръг специалисти и обществеността (Попнеделев и екип; Димитрова).

По отношение на кръга от дейности, свързани със социализацията на културното наследство, авторите най-често коментират въпроса за научния статут на институциите на паметта – доколко подобен статут е необходима и задължителна предпоставка за качественото проучване на опазваните културни ценности, за тяхното интерпретиране и адекватно представяне пред различни целеви групи и публики и как научната дейност въобще се вписва в цикъла от дейности, свързани с културното наследство. Практическото състояние на нещата по-скоро поставя под въпрос качеството на научната „продукция“ на музеите поради липсата на съдържателен контрол и установен стандарт на изискванията към изследванията и съответните публикации (Димитрова).

Прави впечатление неравномерното разпределение на идентифицираните дефицити и проблеми по дейности. Тази характеристика засега отразява единствено моментното състояние на изследването, ограничено в рамките

на 9-месечен срок, слабата активност на респондентите от страна на местната власт (вероятно и поради насочване на усилията към местните избори в края на 2019 г.) и относително слабата представителност на резултатите. Същевременно голяма част от проблемите са обвързани помежду си и механичното им разграничаване може да служи за прегледност при представянето, но не бива да бъде водещо при обсъждането и разработването на мерки за преодоляването им.

В потвърждение на тази макар и временна тенденция, най-голям дял от идентифицираните дефицити и проблеми се отнася към дейностите по управление на културното наследство. От своите различни гледни точки авторите на настоящото изследване допълват нерадостната картина на актуалното състояние, което очевидно не успява да се откъсне от историческите корени на онаследените проблеми:

- Към настоящия момент културното наследство не се управлява съгласно **национална стратегия**, която да обхваща всичките му дялове и да работи за постигането на изключително необходимото устойчиво развитие (Кабаков).
- Установените основни дейности в областта на културното наследство **не са в еднаква степен застъпени** и разписани в Закона за културното наследство, а отделните видове наследство на практика са „разнопоставени“ (Кабаков), което не може да послужи за изграждането на система от последователни и наградждащи политики и мерки, при която справедливо и пропорционално се опазват всички видове културни ценности като израз на колективна памет и се разгръщат техният социален и икономически потенциал за обществено развитие.
- Дейността на културните организации и по-конкретно на институциите на паметта, които имат пряко отношение към опазването на културното наследство, не се измерва и остойностява посредством адекватни (качествени и количествени) **индикатори**, които биха очертали специфичното място и роля на всяка една от тях.
- Същевременно е налице **съперничество** между институциите на паметта (най-вече музеи и архиви) по отношение на обекта на опазване, което води до ограничаване на достъпа до определени обществени колекции и пречи на процеса на централизация на Националния архивен фонд (Попнеделев и екип).
- **Методическа помощ** за музеите на практика липсва (Попнеделев и екип; Дебочички) и редом с прекомерното разрастване на музейната мрежа (Попнеделев и екип) се отразява негативно върху качеството на експозиционната и популяризаторската дейност.

- Въпреки добрите резултати в областта на **дигитализирането на музейните, библиотечните и архивните колекции** не е постигнат трайно прилаган подход (Димитрова), чрез който да се установят единни или съвместими стандарти за обмяна и пренос на цифровата информация, а липсата на споделени и достъпни бази данни на практика обезсмисля голяма част от положените усилия.

Общата цел на проведеното изследване е да идентифицира, представи и анализира професионалното развитие в областта на културното наследство. В синхронен и диахронен план като водещ се очертава проблемът за липсата на достатъчно добре подготвени специалисти, които да изграждат системата от специфични експертни знания, умения и компетентности и да установяват и поддържат стандарти при опазването, социализацията и управлението на културното наследство. При прегледа на професионалната и образователната инфраструктура, обслужващи този сектор, прави впечатление, също така, че:

- В Националния класификатор на професиите и длъжностите и Списъка с професиите за професионално образование и обучение не са номинирани експлицитно професии, свързани с културното наследство (Колева-Звънчарова).
- Липсват добре регламентирани механизми за установяване на приемственост и подготовка на новопостъпилите служители в институциите на паметта (Колева-Звънчарова).
- За част от дейностите в областта на културното наследство към момента не се предлага обучение или съществуващите курсове не са достатъчно ориентирани към реалните потребности на практиката (Вълчев, Истаткова-Иванова).
- Съществуващите програми и методи на преподаване изостават от съвременното развитие по отношение на степента на интегриране на дигиталните технологии (Вълчев, Истаткова-Иванова).
- Липсва целенасочена програма за продължаващо професионално развитие на музейните специалисти (Дебочички).

ПРЕПОРЪКИ

- Да бъде обособена група от професии, пряко свързани с дейностите в областта на културното наследство.
- Да бъдат изготвени професионални квалификации за професиите в областта на културното наследство, които описват необходимите знания, умения и компетентности за извършване на специфичните дейности по опазване, управление, социализация в съответствие с Европейската квалификационна рамка. Това ще позволи ясно да се раз-

граничи къде преобладаващо попада обучението по тези професии – в професионалното или във висшето образование (и съответно кои са неговите потенциални гоставчици).

- Да се картографират културните ценности на територията на страната, като се обхванат максимално различните видове наследство и техните форми на съхранение (сводни каталози, онлайн база данни).
- Да се изработи регистър на реставрационните и консервационните намеси, който да е достъпен за професионалните общности в областта на културното наследство.
- Да бъдат възстановени/разработени/въведени процедури по валидиране на придобити в практиката умения и компетентности в областта на културното наследство в рамките на институциите на паметта – музеи, библиотеки, архиви – като част от последователността на процеса по придобиване, признаване, практикуване, препредяване на професионални умения (например в областта на консервацията и реставрацията, опазването и проучването на специалните колекции и др.).
- Необходимо е да се повишава мотивацията за професионално развитие в областта на културното наследство.
- Необходимо е да се развиват и хоризонталните умения, в т.ч. дигитална и медийна грамотност.
- Да бъдат изготвени мерки за привличане на млади специалисти в областта на културното наследство.

В заключение трябва да се посочи, че отговорността за идентифицирането и интерпретирането на представените дефицити и проблеми е на изследователския екип, но тяхното отстраняване и решаване предполагат съвместни действия на различни специалисти, музеи, библиотеки и архиви, както и органи на държавна и общинска власт, които чрез диалог и разбирателство в търсене на полезни взаимодействия подпомагат професионалното развитие в областта на културното наследство.